

Deset poznámek ke Ganevovu výkladu krátké redakce *Zákona sudného ljudem*

Původ nejstarší slovanské právní památky, církevněslovansky psaného *Zákona sudného ljudem*,^{*} se stal v posledních letech zásluhou prof. Vašici,¹ jenž vystoupil s mnoha doklady jeho vzniku na Velké Moravě, předmětem oživené diskuse, když z bulharské strany jsou Vašicovy vývody ostře zamítány a nadále tvrzen původ bulharský.² Základním článkem se tu stala rozsáhlá monografie, v níž Venelin G a n e v pod titulem *Zakon soudnyj ljudemъ. Pravno-istoričeski i pravno-analitični proučvanija*, Sofija 1959 (Bulgarska akademija na naukite, Institut za pravni nauki), 620 str. a 3 tab., podal dosavad nejobsáhlejší a nejúplnější rozbor této právní památky.

Ganevova zásluha tkví především v tom, že úplně shromáždil a rozebral dosavadní literaturu předmětu,³ upřesnil překlad textu (často však příliš pedantsky) a zejména se úplně vyrovnal se všemi odchylnostmi slovanského znění od řecké předlohy, dosud často podceňovanými. Na okraji svých úvah podal také ne jeden cenný pohled na některé speciální instituce a jejich vývoj (růst *oblastních knížat* a *vladyků* z místních předáků — str. 186—8, 455, *župani* jako náčelníci menších správních celků předfeudálního původu — 207—8, *kmetové* jako vesničtí předáci — 209—10).⁴

Nicméně Ganevova jistě jinak záslužná práce si žádá řady připomínek, neboť s mnohým z toho, co bylo řečeno, není možno souhlasit. Závislost ZSL na Ekl. je totiž větší, než jakou Ganev předpokládá (poznámka I), důvody povahy a původu zákona tak, jak jsou tvrzeny, jsou mnohdy značně problematické (II—IV), v celé práci se pak značně obráží poněkud příliš formálně právní koncepce autora (V) a konečně v řadě institucí lze zřetelně mítí za to, že jejich povaha byla odlišná a jejich vývoj probíhal jinak, než jak se v monografii líčí (VI—X). Poznamenat je tu ihned třeba, že v nejednom směru Ganev opakuje chyby svých bulharských předchůdců,⁵ jež však daleko obsažněji rozvádí a dovádí do dalekosáh-

* Dále ZSL. Ostatní zkratky: Cod. = justiniánský Codex, Cod. Theod. = Codex Theodosianus, Ekl. = Ekloga, RN = Responsa Nicolai papae, sl. Ekl. = slovanský překlad Eklogy.

¹ J. V a š i c a, *Origine cyrillo-méthodienne du plus ancien code slave dit „Zakon soudnyj ljudem“*, Byzantinoslavica 12 (1951), *Anonymní homilie rukopisu Clozova po stránce právní*, Slavica 25 (1958), *Jazyková povaha Zákona sudného ljudem*, Slavica 27 (1958), *K otázce původu Zákona sudného ljudem*, Slavica 30 (1961) a další.

² M. A n d r e e v, *Zakonъ soudnyj ljudemъ — starobulgarski praven pametnik*, Pravna misl 2 (1958), *Javljajetsja li „Zakon soudnyj ljudemъ“ drevnebolgarskim juridičeskim pamjatnikom?* Slavjanskiј archiv, Moskva 1959, *Kde e bil създаден „Zakon soudnyj ljudemъ“*, Slavjanska filologija 5, Sofija 1963; B. R. J a n o v s k i, *Ošte po voprosta za proischoda i sŕŕtnostta na „Zakon soudnyj ljudemъ“*, Godišnik na sofijskija universitet, juridičeski fakultet, 32 (1961), Sofija 1962.

³ Toliko T. S a t u r n i k, *Prispěvky k šíření byzantského práva u Slovanů*, Praha 1922, zůstal zde stranou. Na str. 81 to Ganev vysvětluje neznalostí češtiny (!).

⁴ Toto poslední nadhazuje jen jako možnost, ačkoli věc je podle materiálu, jež mám k dispozici a jež, jak doufám, brzy uveřejním, zcela jasně prokazatelná.

⁵ G. T. D a n a i l o v, *Edin pametnik na staroto bulgarsko pravo, Zakon soudnyj ljudem*. Sbornik za narodno umotvorenije, nauka i knižnica 18/2, Sofija 1901, S. S. B o b č e v, pod týmž názvem, *Periodičesko spisanije na bulgarskoto kniževno društvo v Sofija* 62 (1902). Jde tu např. především o chybný překlad termínu *beštinnica* v čl. 4, domnělé stňhání křtu vlastní dcery v čl. 6, trest prodeje ve významu prodeje do otroctví atd.

lých důsledků. Tím spíše je nutno se s těmito otázkami vyrovnát. Stranou tu ponecháváme řadu drobných nepřesností (neoznačování přízvuku v řeckých textech, nepřesné psaní vlastních jmen: Vlašica, Schmidt atd.) a jen obecně je třeba poukázat na zbytečnou šíři mnohých výkladů (stálá opakování) i zatěžující dikci (kumulování řečnických otázek) a malé členění textu (velké odstavce), znesnadňující čtení.

I. Určitých korektur si vyžaduje především výklad vzorů a rozbor struktury ZSL. Ganev se staví proti Pavlovovi na stranu Florinského a zdůrazňuje mnohé změny v ZSL (80), jemuž Ekloga je toliko „modelem“ (63). Např. čl. 15 prohlašuje za doklad zákonodárcova rozhledu a dokonalé formální techniky (422), ač právě ten proti předloze je změněn minimálně. Na druhé straně však správně vystupuje kriticky proti těm romantickým představám, jež v Ekloze viděly odraz slovanského obyčejového práva a odtud vyvozovaly i důvod jejího použití při sestavování ZSL (59). Vytčení rozdílů mezi ZSL a Ekl. věnuje hodně místa (61—76) a přináší tu mnoho nového. Zachází však příliš daleko, pokládá za úplně recipované toliko čl. 17, 20, 23 a 25 (77—78). Ve skutečnosti jeho podtržení rozdílů tkví často ve zdůraznění rysů druhého a třetího řádu. Avšak i v zásadních ustanoveních je ZSL Ekloze blíže, než si Ganev myslí. To platí o řadě článků, jak vysvětlíme v dalších poznámkách, totiž čl. 4, 6, 7, 14 (pozn. VIII), 18 (X) a 19 (VI).

Proti omezování vlivu Ekl. ojedinele jej Ganev naopak rozšiřuje. To v čl. 7, kde v souladu se svým extensivním výkladem vztahů, jež tento článek domněle zahrnuje, vidí předlohu v Ekl. 2, 2, vypočítávající řadu případů manželských překážek z titulu příbuzenství (293). Podobně pod vlivem Ekl. 17, 27 vysvětluje zařazení čl. 7a, obsahově spojeného s čl. 2, za čl. 7 (297). Souvislost je tu však pochybná, neboť řecká předloha upravuje jednak cizoložství a ne manželské překážky, jednak procesně, nejzřejmě slovanskou instituci přísedních, má povahu zcela odchylnou.

Mezi úvahami o jiných předlohách ZSL než Ekl. konstatuje Ganev pro čl. 1 oprávněně, že zákonodárství sv. Konstantina-císaře, z něhož žádný takový předpis není znám, se nevyznačovalo pronásledováním nevěrců a tedy vzorem být nemohlo; Rozenkampem označovaný vzor Cod. Theod. 16, 12 upravuje na správnou citaci 16, 10, 12, ale konstatuje, že tu existuje toliko obecná obsahová shoda (181—2). Jinde uvádí Cod. Theod. 16, 10, 23 (2). Tvrzením, že vzorem je Prochiron 39, 30 (64) se dostává do rozporu s vlastní thésí o vzniku ZSL za Borise, neboť Prochiron byl vydán později. Nepochybně správný je tu však názor Vašicův⁶ o klasickém římskoprávním původu v Cod. 1, 11, 8. K pramenům čl. 2 není poměr Ganevův ujasněn; Rozenkampem uvedené kánony Vasila Velikého a Apoštolské záповědi jednou přijímá, podruhé je má za možný vzor jen velmi vzdálený (64, 201). Za vzor pro čl. 2 a zejména pro čl. 7a pokládá také Ekl. 14, 1 (315—6); obsah tohoto ustanovení je však naprosto odlišný, neboť s ohledem na typicky byzantské poměry označuje osoby důvěryhodné k svědectví.

Co do celkové struktury ZSL pokládá Ganev za pozdější doplňky čl. 3, 7a a 30a, neboť na rozdíl od ostatních se vyznačují obšírnou koncepcí jako širší redakce a jiným jazykem, vymykají se ze systému zákona a mají doplnit jeho mezery; závěr čl. 30a byl původně samostatným závěrem celého ZSL (215—6, 595, 309—10, 596). Z těchto názorů obстоjí však jenom poslední; ukončení čl. 30a

⁶ Vašica, K ot. původu 4—5 p. 14.

je totiž zajímavou reminiscencí na počátek zákona, čl. 1 s jeho religiozní ideologií a čl. 2 s povinností řádného souzení a používání přísedících-*posluchů*. Proti tomu záhlaví má i čl. 3, vřazený do číslovaného pořadí ZSL, ze systému zákona vykračuje i řada článků dalších a že by právě čl. 30a mohl odstranit opravdu hojně mezery ZSL, není možno uvěřit ani v nejmenším.

II. Jednou ze základních Ganevových thesů, již navazuje na názor především spíše starší nauky, je prohlášení oficiálního charakteru ZSL. Vidí v něm zákonodárný akt upravující církevní materiál, jenž naprosto nemá povahu sbírky obyčejového práva — s čímž lze jistě plně souhlasit — a jejíž nemohl také ani sestavit kompilátor jako sbírku soukromou (2, 25) — což musí narážet na nejvážnější odpor. Není důvodu, proč by ostré předpisy proti pohanům nemohly být obsahem kompilace (tak Ganev 148). Jen širší redakci pokládá za soukromou kompilaci a na řadě míst vyvozuje z toho důsledek, typické pro svůj formální přístup k věci; tak např. při čl. 10 uvažuje, zda požadavek neženatosti vyplývá ze změny zákona či je soukromým míněním kompilátora, jenž zachytil nejběžnější případ (366—7), a o něco před tím prohlašuje, že komentátorská kompilace nemůže změnit zákon (345). Jeho úvahy formou dedukce, obvyklé a místné až pro oblast platného práva od 19. století, jdou tak daleko, že překlady jiných byzantských norem a zvláště sl. Ekl. vylučuje z platnosti poukazem na to, že nemohly platit zároveň se ZSL, s nímž se obsahově mnohde rozcházejí, a že mohly sice proniknout do obyčejového práva a aplikovaly se, nikoli však jako zákon; nadto chybí prý doklad o jejich promulgaci (88—92). Danaïlovův názor, že ZSL obsahuje právo kanonické, odmítá poukazem, že tu jde především o věci trestní a ne církevní organizací (131—2). Proti Andreevově thesů o kanonické povaze ZSL vzhledem k takové povaze ruských kormčích knih tvrdí, že recepce církevněslovanských právních památek měla v ostatních zemích jinou povahu než v Bulharsku a poukazuje na nekanonický obsah kormčích knih a údajný vliv na Ruskou pravdu (111—2). To vše ho vede i k odmítnutí Vašicova výkladu určení ZSL světským osobám a překladu výrazu *людомъ* jako „obyvatelstvu“ (161).

Další Ganevova argumentace ve prospěch these o oficiální povaze ZSL je velmi problematická nebo docela zřejmě vadná. Ve vzduchu visí tvrzení, že o prvky obyčejového práva se ZSL jen opírá a že i když Ekl. leccos převzala z práva slovanského, nic to nemění na jeho zákonném charakteru (27, 32). Na jedné straně se praví, že nemá dokonalost simeonovské kultury, na druhé pak zas, že je dokonalý, protože ojedinelí vynikající jedinci mohli být i před touto epochou (18, 19). Zkažení ruskými přepisy (20) se však týká věcí sekundárních, archaičnost a lakoničnost slohu a gramatika (tamtéž) jsou dány především řeckou předlohou.

Za doklad státního původu prohlašuje Ganev kupodivu ostrost trestů (25), ač ZSL je znám tresty mírnými, a docela i pokání, jinde zas vykládané v odporu ke kritice Andreeva jako praxe možná právě v raném křesťanství (30, 513). Avšak právě pokání určuje jednoznačně církevní původ ZSL. Zde se Ganev dopustil zásadního omylu. Především přehlédl jedno zásadní ustanovení Mikulášových odpovědí, jímž jinak věnuje tolik pozornosti, a to zcela jednoznačně dokládá nestátní původ ZSL. Je to RN 75, které poenitenciární pravomoc vkládá do rukou výlučně církevním úřadům. Požadavky vznesené na knížata a soudce jsou ideovým programem církve, nikoli závaznou normou pro světskou soudní praxi, kterou ZSL zřejmě vůbec neovlivnil (to platí i pro velkomoravskou koncepci Vašicovu). A za druhé úplně mylná je celá koncepce protikladu světských trestů a církevních pokání. Mezi obojím zeje propast, máme zde před sebou

dvě příkře oddělené sféry. Korelátum světské trestní jurisdikce je církevní trestní jurisdikce, souhrn výroků církevních soudů, ne kajícnická disciplína, patřící do oblasti duchovní správy laiků a vykonávaná farářem v rámci jeho úřadu, nikoli církevním soudcem. Pokání stíhá i takové činy, jež před žádným soudem ani na přestřes nepřijdou (např. feudální velmož, který díky své moci se vyhnul spravedlnosti, jinak nejrůznější činy menšího významu).

Přes vyhlašování oficiální povahy ZSL je si Ganev vědom mnohých jeho nedostatečností. Z drobností jsou to vzájemné odkazy (*jakože glagolachomъ, pisachomъ*), ze základních věcí skutečnost, že zákon neobsahuje řadu důležitých materiál (34, 11) — to údajně způsobil spěch Borisův, jenž chtěl mít zákon za každou cenu (22). A na druhé straně se zas říká, že ZSL osvětluje celou strukturu společnosti v její statické a dynamické a s „individuálně-psychologickou dramaticitostí“ a „společenskou tragikou“ (140, 142, 137).

Zaměření ZSL k materiálu, v jejímž rámci vyvíjela činnost církev (mravnostní delikty), a vynechání otázek pro světské právo nejběžnějších (usmrcení, krádež) dávají zřetelně na srozuměnou, v jakém prostředí dílo vzniklo. Epitimní tresty charakterisují je dostatečně jako příručku pro každodenní praxi církevních institucí. Nadto jde tu o dílo značně nedokonalé a nesamostatné co do tvůrčí koncepce, byť i předlohu bylo úměrně lokální situaci dost pozměňovalo. Hojně nedůslednosti přikazují hledat jeho původ někde spíše na okraji rozmachu nově zaváděné křesťanské kultury, kde zřejmě soukromě bylo přeloženo někým mezi řadou jiných děl, pravděpodobněji, jak uvidíme v pozn. III, spíše v oblasti velkomoravské než bulharské.

V jedné věci má však Ganev naprosto pravdu, totiž v odmítnutí smíšeného soudnictví⁷ pro oblast aplikace ZSL a chápání předepsaných trestů jako kumulativně a ne alternativně ukládaných (194, 12—13, 119). Svě správné závěry však vyvozuje z nesprávných premis. Nechápe dostatečně jasně povahu *testes synodales*,⁸ jež pokládá za jakési soudce-svědky (98—99) a neexistenci synodálních soudů vyvozuje zcela formálně a moderně z práva knížete měnit soudní organizaci, z nemožnosti soudního dualismu vzhledem ke snaze zamezit konflikty a z přesně obrácené konstrukce, podle níž církevní tresty může ukládat státní soud a jen jejich výkon přenést na církevní instituce, neboť v Bulharsku se prý církevní orgány slily se státními a státní orgány ukládaly i posty (94, 97, 234). Soud podle Ganeva domněle věc posoudil, uložil světský trest a pak podle ZSL trest kajícnický (98). Značně podivné tu ovšem je, že Boris měl „státní“ zákon pro tresty církevní, žádný však pro tresty světské. Skutečnou povahu poměru těchto dvou jurisdikcí jsme však už vysvětlili.

III. V otázce původu ZSL jsou Ganevovy argumenty soustavou možností, z nichž žádná není dokázána dokladem přímým, a sklubováním dohadů a historických dat. V tomto směru jde tu o tvrzení naprosto rovnocenná tvrzením straníků velkomoravského původu. Datace k letům 867—8 je pak vyvolána snahou o dokázání bulharskosti závislosti na odpovědích Mikulášových (ve skutečnosti však neexistující — viz pozn. IV) a včleněním tohoto elementu do historických

⁷ To tvrdí H. F. Schmidt, *La legislazione bizantina e la pratica giudiziaria occidentale nel più antico codice slavo*, Atti del Congr. int. di dir. rom. e di storia del. dir. — Verona 1948, Milano 1953, 402—3. Proti tomu Vl. Procházka, *Le posluchъ et le vidokъ dans le droit slave*, Byzantinoslavica 20 (1959) 243—5.

⁸ Procházka, *Posluchъ* 243—6.

událostí v Bulharsku za vlády Borisovy. Tak ZSL mohl vzniknout jen v době příklonu k Byzanci, ale musilo to být brzo po odpovědích, jejichž jiný projev se v Bulharsku nezachoval a které by tedy později, v simeonovské době, už bývaly byly zapomenuty (9—10, 19). Simeonovskou dobu také vylučuje usměrnění ZSL pro církev zřejmě nově zorganizovanou (29). Nadto se Ganev domnívá, že kdo formuloval dotazy adresované Mikulášovi, mohl sepsat i ZSL (18). Náhled, že ZSL musel povstat v první polovině Borisovy vlády, protože pak došlo k centralisaci a zákon zachycuje místní knížata (188), padá s poznatkem, že *knęzъ* označuje feudála různých typů, i vysokého úředníka. *Sъlęzъ* z gotského skilling (242) se mohl vyskytnout u různých Slovanů.

Důležitější jsou Ganevovy námitky proti Cyrilovi nebo Metodějovi jako původcům ZSL, především fakt, že nedostatky koncepce a stylu neodpovídají těmto osobnostem a jejich dílům (11, 17, 157). Možnost označení ZSL Cyrilovým jménem, i když nedoloženou ve všech rukopisech, nelze však podceňovat (156, 162), podiv nad zařazením matérie jako trestání celé vsi a úprava kořisti (157) je vysvětlen jednak tím, že zde nejde o ves, nýbrž usedlost (viz pozn. VI), jednak vlivem předlohy, stejně jako i mezery, jež Ganev rovněž tamtéž napadá. Přílišná vzdálenost pro možnost vlivu odpovědí Mikulášových (10, 100) padá zjištěním, že se tu ve skutečnosti žádný neprojevil (viz pozn. IV), nedostatek zachycení zprávy o autorství v Životech (17, 157) mohl by jít na vrub náhody i toho, že ve srovnání s ostatními díly nebyl ZSL položkou zejména z církevního hlediska tak významnou jako předpisy ryze náboženské. Stačí tu však asi první z uvedených argumentů, jenž také je ve shodě s naší thesí, uvedenou v pozn. II.

Také zjištění předpisu o veřejném pokání v 51. kánonu Vasila Velikého (234-5) nemůže být námitkou zásadního dosahu. V literatuře zmínky o něm mohou ovšem existovat, avšak nevykonávání této praxe v Bulharsku v 9. století a její renesance na západě právě v této době⁹ naznačují zřetelně prostředí vzniku ZSL.

Proti tomu jazykové důkazy proti Vašicovi se Ganevovi příliš nevydařily. Přijmout lze toliko jeho mínění, že *pravda* čl. 1 není „zákonem“ v dnešním smyslu slova, nýbrž „eticko-náboženským principem práva a spravedlnosti“, a že stejné povahy je i *zakon* Ruské pravdy (156—7, 164). Slova o čistě bulharských obrazech, archaické gramatické konstrukci atd. (24, 39) představují však jen monolog autora bez skutečného rozboru. Z moravismů Ganev přijal jen výklad slova *ml'stъ* (407), avšak odmítnutí ostatního (156) je jen formální. Názor, že i moravská slova mohla být recipována v Bulharsku a že jich je pro plný důkaz příliš málo (16, 408), má sice zdání pravděpodobnosti, ale právě fakt běžné bulharisace moravských textů v Bulharsku na rozdíl od jejich ponechávání v původní podobě u Charvátů a Rusů¹⁰ činí i tyto jinak slabé důkazy mnohem průkaznějšími. Je sice pravda, že všechno to jsou důkazy nepřímé, ale kulturní kolorit je jediný, s čím tu lze nakonec operovat ve prospěch these té či oné. Ganevovo dokazování odchýlné povahy jazyka sl. Ekl. (87) znamenitě dokládá, že vznikla v jiném prostředí než ZSL. A vlastní sl. Ekl. je zcela nepochybně jazykově daleko méně dokonalé — ve srovnání s církevněslovanskou kulturou velkomoravskou — prostředím bulharské. Filologický důkaz, proti jehož výlučnosti v odporu k Vašicovi Ganev brojí (156), je tu prostředkem skutečně základním, jak to už kdysi před-

⁹ Vašica, *Origine* 162.

¹⁰ K. Horálek, *K otázce lexikálních bohemismů v staroslověnských památkách*, Slovanské studie (pocta J. Vajsovi), Praha 1948, 118.

vídali Blagoev¹¹ a Saturník,¹² třebaže se věda jistě bude snažit o důkazy i jiné.

IV. Základním opěrným pilířem Ganevova tvrzení bulharskosti ZSL jsou *Responsa Nicolai papae*. Do bulharského rámce zasazuje je tak, že jimi chtěl Boris korigovat přísnost Eklogy (9, 104) a odtud že pocházejí zdánlivě západní prvky v bulharském ZSL (105). Ve skutečnosti však nelze ani v nejmenším mít za to, že by ZSL byl z nich přijal některá ustanovení. Jde tu prostě o shodnou tematiku,¹³ běžnou v jakémkoli křesťanském prostředí (odtud i shody s širší redakcí ZSL) a zejména prostředí církve nově zřizované.¹⁴ V rozporu je tu i fakt, že ZSL podle Ganeva je údajně státním zákonem (viz pozn. 11), ale do jeho textu chce vložit prvky z odpovědí Mikulášových a ne z římských předpisů, které Mikuláš Borisovi zároveň s odpověďmi poslal.¹⁵ Nedostatek skutečné shody konstatuje nakonec na několika místech i sám Ganev.

Tak hned u čl. 1 připouští, že RN 41 a 102 se liší svou smírností postupu vůči jinověrectví (182), přesně opačnou ustanovením ZSL. V komplexu ustanovení čl. 2 a 7a uznává, že tu není řešena nejdůležitější složka RN 86, totiž zamítnutí násilím vynuceného přiznání; vidět důkaz vlivu v tom, že se nemluví o přiznání (201), je zcela pochybné. Nadto odpověď uvádí ze ZSL neznámé výlučné svědectví tří osob a zná přísahu očistovací. RN 84 (Ganev 203, 318) upravuje materiál zcela jinou, falešného svědka. Souvislost s šepťy čl. 2 vyhlíží sice svůdně, avšak ZSL tu o podání žaloby formou denunciacce hovoří jen jako o jedné z forem žaloby a problematika bezdůvodného podání, v slovanském právu aktuálnější o hodně později,¹⁶ je mu ještě cizí. V čl. 3 (223) je blízkost RN 38 zdánlivě značná, avšak slovanský text odpovídá řecké předloze Ekl. 18, 1. Podobně je tomu u RN 35, kde jsou nadto uváděny další jiné bohubílé skutky, jež odcházející vojíní mají vykonávat.

U čl. 7 (Ganev 294—5) vypočítává RN 22 osoby vyloučené pro příbuzenství z možnosti uzavřít sňatek, zatímco ZSL ustavuje jen o osobách uměle (pokřtěným) spřízněných. Pro čl. 12 (Ganev 385—6) nepřináší RN 39 skutečný vzor, neboť nemluví o trestání krvesmilství, nýbrž jen vypočítává osoby, které nesmějí uzavřít manželství. RN 29 pak na rozdíl od ZSL neustanovuje žádný trest. V čl. 13 (Ganev 394) se při dvojném manželství ruší pozdější stejně v RN 51 jako v Ekl. 17, 35. Podobně v čl. 16 je myšlenka nedovolenosti násilného vyvedení z chrámu poskytnutího asyl obsahem jak RN 95, tak Ekl. 17, 1. Proti převýchově odpadlíka v klášteře podle čl. 21 zná RN 18 postup mírnější a původnější, což uznává i Ganev 518. Jde tu především o přímé působení religiozní, ne opatření světské moci, ačkoliv i o tom se zde mluví. Čl. 29 ustanovuje, jak i zde konstatuje sám Ganev 574, daleko podrobněji o zotročení svobodného člověka než paušální odkaz na jinou materiál v RN 32. V čl. 30a (Ganev 611) přidržuje se ZSL přes určité od-

¹¹ N. P. Blagoev, *Zakon sudnyj ljudemъ*, Spisanije na bulgarskata akademija na naukite, klon ist.-fil. 10/6, Sofija 1915, 135.

¹² Saturník, *Příspěvky* 50—51.

¹³ Vašica, *K oř. původu* 11.

¹⁴ Tamtéž 11—12 p. 34 o tom, že typicky V. Zlatarski od these vlivu RN ustoupil (RN 84, 21 a 97 mají obdoby v širší redakci).

¹⁵ T. Saturník, *Které zákony světské poslal papež Mikuláš I. Bulharům r. 866?* Slovanské studie (pocta J. Vajsovi), Praha 1948, 123 a 128—9 zamítá *Breviarium Alaricianum*, longobardský edikt a capitularia a zjišťuje, že tu šlo o *Institute* a *Codex*, nikoli *Digesta*.

¹⁶ Vl. Procházka, *Důkaz dopadením při činu a počátky svědeckého důkazu v právu slovanských národů*, Právněhistorické studie 4 (1958) 69.

chyby sledu myšlenek Ekl. 2, 12 a 13, RN 96 uznává proti několika případům v ZSL za jediný důvod rozvodu cizoložství a výslovně vylučuje úklady, jež ZSL připouští.

V. Ganevův výklad právních institucí se také všeobecně vyznačuje značným a historismem. Především se u něho projevuje rozbor historického materiálu způsobem logických úvah, obvyklých pro výklad formálně vyspělých právních norem moderních. Pro materie neupravené v ZSL předpokládá jako samozřejmou jejich úpravu jiným předpisem (čl. 5, 9, 14, 21, 25 — 245, 346, 397, 512, 544), případně právem obyčejovým (čl. 3, 30 — 207, 579). Při čl. 11 hovoří o neslučitelnosti s jinými bulharskými zákony (372), u čl. 13 uvažuje při otázce zapuzení ženy o účinku *ex tunc* a o nové úpravě poměrů od momentu vstupu ZSL v účinnost (391), u krádeže na ostatcích v čl. 27 odmítá tuto kvalifikaci, protože tu nejde o věc skutečně hmotnou (559). Celkově je pro něho typický výklad článků logickým rozbořem na způsob komentářů k platným zákonům. S tím souvisejí hojně úvahy o tom, co zejména zahrnují jednotlivé skutkové podstaty (93 úvahy o soudech jednoosobových a kolegiálních, 414 a 419 v čl. 15 o odpovědnosti za všechny příslušníky domácnosti a o tom, že hrubá nedbalost zahrnuje i *dolus eventualis*, 414—6 o možnosti několikerého vejítí do chrámu podle čl. 16, 536 o trestné činnosti v boji i na pochodu v čl. 24), jež svou určitostí pro všeobecnou neurčitost díkce raně feudálních pramenů jsou zvláště nebezpečné.

Za určitých okolností rozšiřuje Ganev svou interpretaci obsah předpisů proti obsahu skutečnému. Tak v čl. 15 se domnívá, že zničení ohněm se týká jakékoli stavby a budov i jiných předmětů movitých a nemovitých, že podle poškození za větrného dne a bouře lze soudit i na situace analogické a stejně i že uvedené případy vyloučené trestnosti je třeba pokládat toliko za příklady (416, 421, 420, 418), v čl. 16 a 17 chce odpovědnost za nucené odvedení z chrámu a mimosoudní odnětí věci vztahovat i na toho, kdo dal k němu příkaz (446, 465). Tyto mezery, typické pro feudální právo, není ovšem možno libovolně doplňovat. Podobně Ganev přehlédl zásadní rozdíl sociální situace byzantské, v níž vznikla Ekl., a slovanského prostředí ZSL. Nedostatek většího počtu společenských vrstev, jež zdůrazňuje Andreev jako redaktor knihy v pozn. in 141, pramení v tom, že Ekl. počítá s otroky v Byzanci. Proto Ganevovy rozklady a úvahy o tom, jak aplikovat předpisy ZSL na případ otroků (čl. 25, 26, 27, 29 — 543—4, 551, 556, 569) se pohybují ve sféře abstraktní. Otrok byzantský stál v Ekloze mimo, v rozložené rodové společnosti a počátcích feudalismu u Slovanů není věcí, ale vzor Eklogy je neupoužitelný.

VI. Z jednotlivých oborů práva je třeba se nejdříve vyrovnat s některými Ganevovými výklady právních poměrů osob a v rámci toho i s některými otázkami rodinného práva. Tak především Vašicovým vysvětlením termínu *selo* v čl. 1, dosud běžně překládaném jako „ves“ (tak i Ganev 163), ve skutečnosti však označujícím „statek“, „usedlost“,¹⁷ odpadají Ganevovy úvahy a dohady, zda před odevzdáním trestaných obyvatel církevním institucím šlo o obyvatelstvo svobodné či ne a zda existovaly vesnice bez pánů (169). Byly-li takto postižené osoby odevzdávány jednomu či více ústavům — což Ganev rovněž klade jako otázku, pramen ovšem neobjasňuje; pravděpodobné je ovšem odevzdávání řadě institucí. Dále v čl. 15 pasáž *vs vsili vselě* překládá jako rozdíl městečka a vsi (403) ač ve skutečnosti tu jde o jednotlivou usedlost proti celé vsi.

Při výkladu čl. 3 se Ganev domnívá, že šestina kořisti patřící županům se po-

¹⁷ Vašica, *K ot. původu* 4.

čítala z její celkové výše po odečtení šestiny knížecí (209), avšak o málo dále hovoří o rovnosti županského a knížecího dílu a udělování odměny zvláště zasloužilým bojovníkům i z dílu županského, protože jinak by župan získával více než kníže (211). V článku však zřejmě nejde při určování pravidel dělení kořisti o vyčlenění županů jako článku v administrativní hierarchii, jímž jinak byli. Jsou tu jmenováni vedle knížat a vojevodů jako jedno z označení politických předáků. Jím všem patří šestina kořisti, i když výslovně se to praví jen u knížat a županů, kdežto vojevodové jsou zmiňováni v závěru jenom v souvislosti s vynikšími bojovníky. Tečka mezi *knęža čast* a *i pribyt* je nadbytečná, oba termíny jsou synonyma a větu třeba číst vcelku.

Nové tvářnosti se dostává čl. 19 výkladem, že tu jde o navrácení do domova zotročeného svobodného člověka,¹⁸ jeho výkup, ne koupí (proto je marné Ganévovo volání in 487 po důkazu o zařízení vlastního „domu“). Tomuto traktování věci nasvědčuje i textace širší redakce ZSL, kde podobný výkup provádí kdokoli z *ratnych*, jakož i vztažení článku v široké redakci na všechny otroky vůbec (o něm se bez dalšího zmiňuje i Ganév in 498). Tak odpadají úvahy o možnosti několika koupí a změn výstroje a možnosti dalšího prodeje ve vlastní zemi (495, 497), stejně jako poznámka Andreevova (in 497) o nemožnosti prodeje po určení kupní ceny. Svědkové tu nejsou svědky smlouvy mezi zotročeným a osvoboditelem a nezaručují spravedlivé její určení (496), nýbrž jsou svědky splácení ročních dávek.¹⁹ Že by běžné vykupování *cholopů* v Rusku mělo svůj základ v ZSL (tak 498 pozn.), není pravděpodobné; jde tu o instituci zcela běžnou a řečené rozšíření článku v širší redakci je výrazem právě této běžnosti.

Do oboru rodinného práva patří především ustanovení o rozloučení manželství osob pokrevně spřízněných (čl. 12) a bigamii (čl. 13). Na rozdíl od Ekl. nemají trestní sankci. Ganév však mluví o měkkosti trestu ve srovnání s Ekl. 17, 33 a ZSL 7 (379, 381); nadto tento poslední případ v detailu vykládá mylně — (viz pozn. VIII). Nelze tedy tyto články, jak to činí, pokládati za předpisy trestněprávní, ačkoliv jinak i sám Ganév mluví o trestu především „faktickém“, resp. o „právním důsledku“, nikoli trestu (381, 388). Důvod mírného postupu vystihuje správně: v oblasti aplikace ZSL byly takové sňatky běžné, a tak bylo nutno postupovat umírněně, zejména pak i nepřehlížet vůbec na rozdíl od Ekl. k prostému pohlavnímu styku (379—82). Při čl. 13. Ganév nadbytečně zdůrazňuje samozřejmou věc, že nemohlo jít o konkubínát a že předpis platí i pro případ mnohoženství (389—90). Vztahovat jej je možno podle něho i na starší sňatky pohanské, ale případný křesťanský fanatismus prý nevyklučoval vztahování jen na sňatky křesťanské (390). V tom směru však dobře víme, že církev respektovala starší svazky a jen při mnohoženství přikazovala výběr jedné z manželek, především hlavní, za jedinou (Vladimír Ruský, Vratislav Pomořský). Termín *menšuju* tlumočí Ganév jako „mladší“ s tím, že v případě křesťanského sňatku měl bigamista zapudit manželku druhou, v případě prvního pohanského první. Text Ekl. 17, 35 *exdiwoxoméov toũ épεσiαxtoũ* však dává jasně na srozuměnou, že ZSL přesně dodržuje předlohu a termín *menšaja* označuje manželku pozdější, mladší ve smyslu časové souslednosti. Je zajímavé, že *Aвраамовы меншѣцы* v tištěné korměnní knize Ganév sám přitom překládá správně „Abra-

¹⁸ Vašica, *Origine* 181, *K ot. původu* 7 p. 22: tex Ekl. 8, 6 *xaí sv toũ lđíw oíkw dnoxatwotw autwv* byl nejdříve správně přeložen slovy *i vstroj jeho*, tj., restituuje ho' a teprve pozdější písaři omylem znění změnili v přináležitost otrokovy výstroje.

¹⁹ Procházká, *Posluch* 238—9 p. 36.

hamovy pozdější ženy' (587). Při výkladu běžných důvodů rozluky podle čl. 30a lze souhlasit s Ganevovým míněním, že cizoložství platí o muži i ženě, třebaže slova 3. odst. *takovyj grěch* je výslovně vytýkájí jen u ženy (v starší literatuře např. Saturník se domnívá, že ZSL cizoložství v 3. odst. výslovně nejmenuje),²⁰ a že *prokaza* zahrnuje jakoukoli činnost proti manželovi (597—8). Naproti tomu *ašte vreden* jest²¹ ve sl. Ekl. 2, 9 jako důvod rozluky neodpovídá tomu, co se v ZSL označuje *zlaia jazja* (tak 85, 609—10), neboť jednak v ZSL jde o ustanovení ve prospěch ženy a jednak, a to především, tento výraz označuje ve spojení s předcházejícím textem, jak ukázal Vašica,²² impotenci, a to *impotentia diabolica*.

VII. Obligační ustanovení ZSL jsou poměrně chudá. Ganev správně zjišťuje v čl. 22, že široká odpovědnost za jakoukoli škodu na vypůjčeném koni (širší redakce se od Ekl. liší jen nepatrnou odchylkou) tkví v poměrech primitivní společnosti („primitivní právní psychologie“) a že kůň tu není zmíněn příkladmo, nýbrž výslovně, jak jeho význam doličuje čl. 24 (523—5). Obligační a nikoli trestněprávní povahu, neboť jde o pouhou náhradu škody, má ustanovení o otrocích v čl. 25, kde Ganev pokládá předepsané opatření za trest, třebaže na druhé straně se zmiňuje o soukromoprávní povaze jednání stran a trestu mimořádně měkkém (543).

VIII. Nejpodstatnější částí ZSL, jenž především převzal ustanovení 17. kap. Ekl., jsou ustanovení trestněprávní. V jejich rámci je třeba přihlídnout nejdříve k problematice *trestných činů* a potom dále odděleně zas trestů.

Úplně chybného výkladu se Ganev dopustil v několika případech mravnostních deliktů. Tak především v čl. 4, přeloživ v případě veřejného seznání činu výraz *beštinnica*, „nemravné jednání“²³ mylně jako „žena s pochybnou pověstí“ (227), odpoutal se zcela od skutečnosti a dal se cestou dalších komplikovaných vývodů o tom, že to není její první čin toho druhu, že muž nemusí mít špatnou pověst, že Ekl. 17, 21 a Dubenského verse širší redakce neznají moment špatné pověsti a že vypovězení má obyvatele místa pobytu uchránit od pokušení z ženy tak zhýralé (230—2, 238). Vycházejí z doslovu ZSL nepřijímá, že by tu šlo o otrokyni vlastní jako v řecké předloze a rozebírá i situaci, jaká nastane, jestliže se činu dopustí cizí otrokyně; pykat ale musí prý i její pán, protože nezabránil, aby se nedostala na scestí (233). Vadný překlad termínu *beštinnica* prolíná i do výkladu čl. 5, kde podle Ganeva cizí otrokyně nemusí být na rozdíl od čl. 4 ženou neřádnou a nedostatek trestu pro ní prý je jednak dílem příznivějšího postoje v Ekloze (ve skutečnosti spíše nedostatečného překladu) nebo právě možnosti, že třeba nebude ženou pochybné pověsti; přitom by se jí prý stala, jestliže by se činu dopustila nevdána anebo kdyby její čin znamenal účast na mužově cizoložství (244—6). Pokládáje proti nedokonavému *bloudet* výraz *priměštajase* čl. 4 mylně za dokonavý, vyžaduje pro čl. 5 opakování činnosti proti jedinému aktu čl. 4.

Stejně nereálné závěry sruje Ganev v čl. 6, vyšed z chybného překladu slov *bleduštjuumu černocu*, „smilnicímu s jeptiškou“²⁴ (Ekl. 17, 23 *‘O πορνείων εις ουστροφίαν*),

²⁰ Saturník, *Příspěvky* 136.

²¹ Vašica, *Jaz. povaha* 536.

²² Vašica, *Origine* 162 p. 35. Sluší tu dodat, že text ZSL má staroslověnský absolutní genitiv za Ekl. 17, 21 *διασπομένην τον πορνέυοντα*. Pro význam slova *beštinnica* uvádí l. c. Vašica z ustužské kormční knihy řecký výraz *αταξία*.

²³ Vašica, *K ot. původu* 30 p. 6 proti překladu Orošakova a Andreeva.

která přeložil, smilnícsmu mnichu, a tak konstatuje, že o druhém subjektu činu ZSL prý nemluví a že proti Ekl. je zcela originální (252—4). Pokračuje ve sledu svých myšlenek, vyvodil pak pro širší redakci, jež slovy *bludgi s monastyrniceju* (Strojev) ho mohla uvést na pravou cestu, závěr, že tento článek se trestného činu mnicha netýká, neboť ten prý je zahrnut ve zvláštním článku *O černecě i o černicě* (254). Podobně v čl. 7 mluví o manželské překážce mezi kmotrou a kmotřencem, ač jde o vztah kmotra k matce křtěného dítěte,²⁴ předpokládá stejný zákaz pro kmotra a kmotřenku a překážku chybně extensivně rozšiřuje i na konkubinát, vyjímaje jen ojedinelé styky (264—7). Článek také zásadně závisí na Ekloze. Ta (17, 25) sice zná i jiné případy, jak to Ganev 286 a 289 zdůrazňuje, ale to naprosto neznamená, že by její text vzorem pro ZSL nebyl. Je zajímavé, že Ganeva tu na správný význam textu neuvedla sl. Ekl. 16, 37 a 38, již překládá a vykládá dobře (290—1). K úplně fantastickým závěrům dospěl v druhém případě tohoto článku, jenž zakázal manželství kmotra s kmotřenkou (*iže svoju dšteru poimeť ot s(vę)t(o)go krštenija*),²⁵ avšak Ganev si věc vyložil jako zákaz pokřtění dcery vlastním otcem. Uvažuje tu o rozdílu dcery dospělé a nedospělé, možnosti aplikace předpisu i na jiné příbuzenské svazky a vykládá přísnost trestu domnělou řevnivostí církve na zásah osoby neoprávněné (271—3). I jemu samotnému se sice trest (uříznutí nosu!) zdá být nesmyslný, ale resignovaně kapituluje před mylně přečteným textem ZSL; pochybuje jen o aplikaci u nedospělého děvčete a také jeho oddělení od otce předpokládá jen u dcery dospělé, protože dítě potřebuje péči (274—6). U této skutkové podstaty je zcela nepochopitelné, že ani naprostá nemožnost a nesmyslnost těchto závěrů nedovedla otřást jeho stanoviskem. Ve třetím případě (cizoložství — *mužataja* ZSL je korelátém Ekl. 17, 27 εἰς ὑπανδρῶν σύντεκνον αὐτοῦ) rozšiřuje proti znění textu stíhání i na čin ženy s cizím ženatým mužem a předpis rozloučení manželství vysvětluje jako právo poškozeného manžela na zrušení dosavadního svazku (278, 280).

V otázce svedení panny podle čl. 8 se Ganev snaží dokázat beztrestnost svůdce i tehdy, jestliže si rodiče nepřejí dodatečně uzavření sňatku, poukazem na zanedbání péče rodiči a hledisko spravedlnosti, jakož i požadováním nutnosti projevu vůle rodičů, pokud o činu věděli nebo mohli vědět (323, 325, 332, 331). To je však koncepce zákonodárce zcela moderního, stejně jako subsumování činu v případě, že pachatel je ženat, pod ustanovení o cizoložství (tak 329). Cílem článku není uzavření sňatku (tamtéž), nýbrž náhrada škody dívce — Ganev sám jinak praví, že dívka má být uchráněna od mimomanželské soulože a zachována manželé (330). ZSL plně odpovídá Ekl. 17, 29 a předpis zřetelně vychází ze staré předkřesťanské koncepce — odtud i Ganevem konstatovaná lhostejnost, zda skutková podstata byla naplněna násilím či k sňatku došlo dobrovolně (330). Stranou jdou i úvahy, zda trestnost nezakládá objektivní situace jako sňatek proti vůli rodičů (333) a podobně i jen domnělá odlišnost momentu znalosti rodičů podle Ekl. a momentu vůle ZSL (αγνοία δὲ τῶν αὐτῆς γονέων — *v-schošteta*). Omylem je také pokládat za zvláštní případ článku 8 článek 9 a nadto předpokládat splnění skutkové podstaty i bez odnětí pannenství a nadhazovat možnost vyloučení trestnosti nabídkou sňatku (331, 346—7). Stejně mimo jdou úvahy Andreeva (pozn. in 345—6) o tom, že při slabé upevněnosti křes-

²⁴ Vašica, *An. homilie* 231—2, *K ot. původu* 7 p. 24 proti Andreevovi: *kupetra* pochází k latinského *compater* a řeckým ekvivalentem je slovo ἡ σύντεκνος.

²⁵ Vašica, *K ot. původu* 7 p. 23.

fanské morálky se dodává podmínka pustého místa. Ve skutečnosti znásilnění na pustém místě je obecně specifickou podstatou feudálních právních řádů, i když někde trestnost naopak snižuje.

V čl. 10 upravuje oprávněně Ganev a ve shodě s ním v poznámce Andreev spodní hranici pro dovolený pohlavní styk analogicky dle Ekl. 17, 31 na třináct let, jen písařským omylem přepsanou na dvacet (353). Odnětí pannensství pokládá za podmínku samozřejmou, vylučuje případ druhého znásilnění a domnívá se, že trestnost zaniká, je-li svůdce ochoten uzavřít se svedenou sňatek (358—61). Prvé z toho stanoví *expressis verbis* Ekl., nikoli však ZSL, druhé je jeho domněnkou, textem zákona nepodloženou, třetí vyvrací sám poukazem na nemožnost takového postupu už podle práva při věku pod hranici a při sňatcích právem zakázaných, především mezi příbuznými (362—3). Zákonodárce směřoval tu zcela jasně k ochraně dívky určitého věku bez jakýchkoli podmínek dalších. Je zajímavé, že zcela správné jsou proti tomu jeho vývody u čl. 11 při styku se zasnoubenou (nerozhoduje svolení a otázka virginity, není možný sňatek — 373, docela i v souvislosti s čl. 10 in 355, 362), ačkoliv tu jde o situaci analogickou. Proto také je bezvýznamný případný souhlas dívky, nad jejíž beztrestností se Ganev pozastavuje (374). Zasnoubením se pochopitelně rozumí zasnoubení podle zásad křesťanských (371).

Mimo delikty proti mravnosti upravuje ZSL ostatní materiál velmi nesoustavně. Co do významu stojí tu v popředí ochrana svobodného člověka před zotročením podle čl. 29. Při jeho výkladu Ganev klade důraz na zotročení přivlastněním a proto složitě uvažuje o tom, kdo se takového činu může dopustit a podrobně probírá eventuality takového jednání ze strany otroka nebo osoby závislé, jež nakonec stejně odmítá (569—70). Zákonodárce tu však úměrně sociální situaci měl rovnořadě na mysli jistě i případ prodeje svobodné osoby jakoukoli osobou subjektu dalšímu a jenom v tomto případě by přicházelo v úvahu i to, že by se činu dopustil někdo jiný než svobodný člověk, ale tento případ Ganev právě pro otroka odmítá. Trest (převod do otroctví) ovšem nasvědčuje, že postižení otroka jako delikventa tu zamýšleno nebylo.

Při rozboru jiné důležité otázky, právní ochrany asylu podle čl. 16, stojí Ganev uprostřed mezi koncepcí běžnou na západě, pro niž přináší také doklady z literatury, a situací v nově pokřtěné zemi. Neuvědomuje si, že vývojem došlo na západě k omezení rozsahu asylu, kdežto v zemi, získané pro křesťanství nově, je postavení církve záměrně posilováno (to samo o sobě správně vyznívá — 450) a proto asyl zvláště zdůrazňován. Jeho úvahy o časovém limitu ochrany, zárukách při vydání a nedodržování (439, 441, o Byzanci 444) se typicky týkají onoho pokročilejšího stadia. Představa, že církev provádí šetření obdobné státnímu vyšetřování, resp. případně snad i přezkúšuje výsledky státního vyšetřování a že asyl se neaplikuje při zjevných trestných činech (440), vyvěrají z moderního chápání procesu. Podobně názor, že se uprchlík musí upřímně vyzpovídat knězi, jenž posoudí jeho zpověď, která je podmínkou ochrany (441), nemá oporu v textu zákona a navíc odporuje vlastnímu Ganevovu tvrzení o něco dále (444), že ochrana se poskytuje i v případě, že utečenec vypovídat nemohl. Zákonodárci šlo zde o upevnění církevní moci a významu a neustanovil nic v těchto směrech, třebaže nelze jít tak daleko, aby se asyl směřoval s církevní jurisdikcí nad jejím vlastním obvodem, jak to v pozn. na str. 443 činí Andreev. Stejně nelze rozšiřovat asyl na všechny budovy církevní (439), výsadní postavení se poji výlučně k chrámu. Jak vůbec Ganeva napadla myšlenka (třeba nakonec odmítnutá) o sou-

vislosti asyly se svépomocí, není jasné, a stejně nepřipadá v úvahu ani případná role asyly jako prostředku proti zlovolnému jednání státních orgánů (444).

Z trestných činů spojených s válkou vykládá Ganev správně čl. 21, poukazuje zejména na větší pravděpodobnost odpadnutí od víry u zajatců (512). Otázkou zůstává, zda opravdu musí jít o osoby, které skutečně byly v boji; nelze tu lpět na doslovu textu, sankce byla namířena jistě i proti stejnému činu subjektů jakkoli s válečnou výpravou svázaných. Širší okruh osob, vojáky i nevojáky, zasahuje případ krádeže během vojenského tažení, jež pro čl. 24 Ganev uznává (536).

Ve sféře ochrany majetku předpokládá Ganev u čl. 14 u spojky i mezi vytčením pálení lesa a sekání dříví význam slučovací a vyžaduje tedy pro trestnost splnění obojího zároveň (397). Avšak toto i má zde význam zřetelně rozlučovací, jak to ukazuje ř. v Ekl. 17, 40 a ř. redakce širší. Stejně názor, že by šlo o delikt veřejnožalobný (398), je mylný. Není pravděpodobné ani to, že by se tu hovořilo o třebení lesa, jak to Ganev nadhazuje; ostatně sám správně poukazuje na relativně malý trest ve srovnání s čl. 15 v takovém případě (399). Vyloučená trestnost s pouhou povinností k náhradě škody v čl. 15 o přenesení ohně na cizí majetek se podle Ganeva vztahuje na duševní nedostatečnost, jak mylně chápe Vašicův výklad zkratky *ml'to* = *medlost*,²⁶ jež jinak přijímá (407—8, 418), avšak kde ve skutečnosti jde o „nedbalost“, nechtěné zavinění. V čl. 26 prohlašuje, že zahrnutím stáda se rozumí jeho zahrnutí s úmyslem si je přivlastnit (550). Ochrana tak důležité hodnoty, jako je dobytek, směřuje však v této době proti jakémukoli činu proti němu, takže tu skutkovou podstatu tvoří ve skutečnosti i prosté oddálení kusů z dosahu vlastníka. Za ochranu jiného statku než majetku je třeba pokládat čl. 27. Krádež na tělesných ostatcích není možno mít za speciální případ krádeže (tak Andreev v pozn. in 555), chrání se tu hodnoty ideální. Poněkud jiným směrem se zřejmě táhne myšlení Ganevovo, soudíc z jeho slov o možnosti kumulace trestů s ohledem na dvojí stránku činu (555). Trest prodeje, svou povahou mimořádně závažný (viz pozn. IX), ukazuje, že ve slovanském textu se čin pokládá za velmi těžký a že tu nejde — na rozdíl od širší redakce (tamtéž) — o uvážení pouhé hmotné ceny.

IX. Při výkladu jednotlivých trestů se Ganevovi stal osudný omyl v případě *prodeje*. Nerozpoznal, že tento termín a jeho odvozeniny kryjí v slovanském právu trest pokuty²⁷ a po vzoru mnohých jiných historiků²⁸ pokládá jej za skutečný prodej osoby do otroctví. Je ovšem pravda, že termín sám nepředstavuje v právu jednotlivých slovanských národů situaci zcela stejnou. V pozdějších dobách jde o pokutu jakoukoli (ruská *prodaža*), v ZSL pak v souhlase s tím, že zachycuje prvotnější stav, zřejmě o pokutu ve výši *odkladu*, peněžní hodnoty osoby, která předtím propadla hrdlem a teprve v dalším vývoji se podle komposiční zásady trestního práva z kapitálního trestu vykupovala. Že tomu v ZSL tak skutečně je, ukazuje odchylné traktování majetkových trestů jiných, ostatních pokut (viz níže). Nešťastná Ganevova neznalost staví na hlavu všechny jeho výklady o *prodeji*, zejména o prodeji za otroka (čl. 2 a 10, 364) a o změně osobního statutu (čl. 24 a 26, 537 a 551) a úvahy, jak asi vyhlíží si-

²⁶ Vašica, *Origine* 160.

²⁷ V. Vaněček, *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*, Praha 1931, 8, j. Markov, *Venditio debitoris*, „Bratislava“ 8 (1934) 459—68.

²⁸ Tak Fr. Graus, *Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské I*, Praha 1953, 199.

tuace, je-li delikvent předtím otrokem, zejména pak i úvahy o možném prodeji vlastního pánu (364, čl. 10) a způsobech, jak zajistit výkon epítimijního trestu při převodu mimo původní jurisdikční oblast, zvláště do země nekřesťanské (365—6). Ganev se domnívá, že podle čl. 9 dostává při svedení na pustém místě sumu za prodej postižená (374) a rozdíl mezi tímto článkem (*da prodast'se i iměni je jego dast'se d[ě]v[il]ci*) a čl. 10 v případě styku s nedospělou (*da prodajet'se s[] všem[] iměnil'em[] svoim[] i otdalet'se d[ě]v[il]ci*) vysvětluje rozdíllem podstaty a případně i možným omylem; opatření nepokládá za „pravý trest“, nýbrž pouhé odškodnění a delikvent se prý dívce neprodává, nýbrž pouze předává, proměňuje se tak v otroka (363—4). Ve skutečnosti tu jde o něco jiného. Na principu odškodnění, jednom ze základních principů feudálního trestního práva staršího období, není nic zvláštního, avšak zde už stojí vedle sebe odškodnění poškozené jměním pachatele (rozdíl formulace čl. 9 a 10 je sekundární) a pokuta *prodeje* jako veřejný trest ku prospěchu nositele soudní pravomoci. Neporozuměním institucí *prodeje* dochází i k vadnému výkladu rozdílu užší a širší redakce v čl. 27 (krádež na mrtvém), jež se podle Ganeva navzájem příliš neliší (556). Avšak *da prodast'se v[] sugubu vinu* znamená změnu zásadní, nahrazení pokuty ve výši odkladu dvojnásobkem škody. Podobně zase u čl. 14 (zapálení lesa a sekání dříví) vykládá Dubenského variantu širší redakce *v[] sogubinu prodast'se* jako prodej osoby k zajištění dvojnásobného odškodnění (401), ačkoli zde *prodání* má už význam pouhé jakékoli pokuty. Rozšiřování trestu *prodeje* na čl. 11 (354—5), sankcionovaný trestem zmrzačujícím, není na místě, i když tu snad může jít o případ, kdy předkladatel zapomněl pozměnit přísný trest byzantské předlohy; za žádnou cenu však nepřichází v úvahu kumulace obojího.

Zotročení svobodného vede k trestu zotročení pachatele (čl. 29). Zůstává však otázkou, zda znamená převod i s celým majetkem (122—3) a rozhodně tu nejde o předpis, že by se delikvent stal otrokem osoby, proti níž se trestného činu dopustil (571—2). *V[] touže rabotu da vstoupit[]* neznamena, v stejné otroctví toho, [koho zotročil], nýbrž navazuje na počáteční slova článku *Iže svobodou ukradet[] li porabotit[]* a dále slova *jako že i on[] svobodou porabotiv[]*, jež neznamenají „protože ... zotročil“, nýbrž „jako ... zotročil“. Správné je mínění, že osobní statut ztrácela postižená osoba jen při prodeji mimo hranice, avšak těžko je rozumět představě, že by při nepřítomnosti oprávněného v zemi se pachatel stal otrokem jeho právního zástupce, resp. dědiců (572).

Při trestu vyhnanství lze souhlasit s názorem, že zemí se rozumí menší administrativní jednotka (550, čl. 26). Proti tomu je třeba zásadně zamítnout mínění, že vyhnanství znamenalo prodej do otroctví, v případě čl. 8 (svedení panny) prý ve prospěch církve (336). Šlo tu o prostý trest vyhnanství, charakteristický zvláště pro rozloženou rodovou společnost a raný feudalismus. Za tohoto stavu věci padají i Ganevovy úvahy o problematice postupu, je-li delikventem osoba závislá nebo otrok.

Při majetkových trestecharáží Ganeva jejich „soukromoprávní“ charakter a možnost stran volně pokutou nakládat, případně ji modifikovat a zřít se jí (398—9, 531, čl. 14 oheň v lese a sekání dříví, čl. 23 zavření stáda a utýrání hladem). Charakteristicky za veřejný trest pokládá variantu širší redakce čl. 23, jež navíc stanoví bití (532—3). Takové lišení u středověkého práva však není místné; nadto Dubenského verze je nemá, ač Ganev mluví o neexistenci většího rozdílu. V čl. 30 neporozuměl značně zkomolenému slovanskému překladu, jenž však původně zřejmě dodržoval znění Ekl. 17, 17. Ganev chápe text jako před-

pis alternativního vrácení otroka nebo jeho zaplacení a proto se mu zdá, že to je věc vlastně samozřejmá (580); doopravdy však článek ustanovil vrácení otroka a poskytnutí pokutou dalšího nebo jeho ceny. Zvláštním případem majetkového trestu je konfiskace, aplikovaná v čl. 1 (pohanské žertvy). Protože se konfiskace týká jen statku a ne celé vsi (viz pozn. VI), padají tím Ganevovy výklady o kolektivní odpovědnosti (165 — nadto *da dastose* není, jak míní 177, plurál) a celý složitý rozbor převodu obyvatel vsi na církevní instituci podle pravidel feudální závislosti (172—4), v němž Andreev v pozn. in 174 stejně mylně vidí opatření proti pohanským šlechtickým elementům. Majetkovým trestem je i *prodej*, jak to bylo vyloženo v úvodu této poznámky.

Trest uříznutí nosu (čl. 6, svedení jeptišky) pokládá Ganev za populární a hojný (252—3). Ve skutečnosti tu jde o typickou recepci práva byzantského, kde právě zmrzačující tresty byly největší měrou aplikovány. U čl. 11 při svedení zasnoubené dívky vyslovuje podiv, že tu není ustanovení majetkového trestu na odškodněnou a vysvětluje to vlivem případného souhlasu (374); avšak kumulace dvou trestů není v ZSL nikde obvyklá. Andreevův náhled v pozn. in 373, že přísný trest vyvolává příliš bolestně zasažení snoubence a snaha o zamezení krevní msty, je zcela libovolnou konstrukcí autorovou.

Při odpadlictví od víry podle čl. 21 vidí Ganev předepsané opatření v odevzdání provinilce církevní instituci k převychování (513; 510 že je třeba číst *predastose*); problematické však je, zda tento postup je skutečně možno pokládat za trest lehký (tak 512). Kontroverse s Andreevem, jenž odmítá možnost existence trestu jen duchovního (pozn. in 513) poukazem na zvláštní poměry rané církve a mírný režim odpovědí Mikulášových a na druhé straně úvahy o případné veřejné povaze trestu prodeje do otroctví, k němuž církevní trest by pak byl jen trestem doplňujícím, a o epítimních opatřeních v oficiálním zákoníku (513—5) jsou dány mylnou bulharskou koncepcí ZSL jako státního zákona.

Zvláště sluší se zmíniti o problematice pokání. Jeho skutečná povaha ve vztahu k církevnímu trestnímu soudnictví, do něhož je nelze zahrnovat, byla probrána v pozn. II. Zde v partii o trestech se ocitá toliko vzhledem k tomu, že v ZSL nahrazuje nebo doplňuje tresty jurisdikce světské. Pokud se povšechně pokání týče, Ganev jeho aplikaci proti doslovnému znění ZSL rozšiřuje. Pokání předepsal podrobně jen čl. 4, jinde — podobně jako v řadě formálních nedostatků ZSL — se bližšího nepraví nic. Ganev — většinou zcela oprávněně — předpokládá, že tomu stejně bylo i u čl. 6 (270), 8 (328, 335 odvolání na text *jakože pis(a)chom*), 10 a 13 (365, 390). To je samozřejmé, protože termín *post* nezahrnuje, jak se však Ganev mylně domnívá, půst v dnešním smyslu, jakožto omezení v jídle, nýbrž je akvivalentem pro „pokání“ tedy kajčnický úkon v nejširším smyslu. Nadto i jinak by byly jeho námitky proti Vašicovu výkladu čl. 4 (227) neoprávněné, neboť Vašica neopírá předpokládaný výraz *vsqd*, „přijímání“ o text *vně oudou B(ož)lja chrama*, nýbrž vychází ze zkomoleného přepisu *vsju da*.²⁹ Ganev předpokládá dále pokání i u čl. 10 a 11 (354, 356—7, 373), kde text sám vůbec nic takového nemá. Tyto dohady jsou jistě možné, ZSL není důsledný a nelze se domnívat, že některé skutkové podstaty takto nechtěl postihnout. Hlavní spor je tu o čl. 15, jenž proti světskému kapitálnímu trestu staví i pokání. Z toho vyvozuje Andreev v pozn. in 423—4 alternativnost obou opatření, podobně jako když v čl. 7 je na jedné straně předepsáno uříznutí nosu a rozluka, na druhé rozluka a půst, a rozdíl podtrhuje tím, že mírnější „tresty“ epi-

²⁹ Vašica, *Origine* 163—4.

timní prý byly ukládány vládnoucí třídě. To je ovšem názor zcela pochybený. Vládnoucí třída si sice jistě zajišťuje všemožné výhody, nikoli však církevních na rozdíl od světských trestů. Zde prostě máme co činit s dvojí kolejí jurisdikce a pravdu má Ganev, když v *a* nevidí důkaz alternativnosti (424), třeba nakonec si se spojením obojího v čl. 15 neví rady (423). Závěrem je pak třeba poznamenat, že z církevních trestů nadhození možnosti exkomunikace v případě ochrany asyly podle čl. 16 (447) je volnou úvahou autorovou.

X. Z procesních ustanovení Ganev rozebírá především čl. 2 a 7a, mezi nimiž konstatuje těsnou souvislost, avšak u nichž druhý pokládá za dodatečné dílo kompilátora vzhledem k podobnému charakteru čl. 3 a 30a (307-9, viz i pozn. I i. f.). Čl. 2 je podle jeho názoru právně dokonalý, zatím co čl. 7a nezvyklým způsobem předepisuje počet svědků pro jednotlivé činy (308, 193). Nehledíc k důvodům proti odlišnému traktování Ganevem vydělovaných tří článků (viz znovu pozn. I i. f.) právě trojí typ žaloby podle čl. 2 ukazuje, že je jeho problematika problematikou téhož vývojového stupně, jako je tomu v čl. 7a. V obou článcích vystupují také titíž *posluchové*. Úvodní slova *Nad vsemi že simi* neoznačují nejvyšší typ důkazu (297), nýbrž povšechnou platnost typu důkazu a dobře se dají spojit s čl. 2.

Pokud pak se týče *posluchů*, neporozuměl Ganev právě jádru a přes řečené určité pochybnosti při jejich přesně stanoveném počtu mu ani nezatanulo na mysl, že by tyto osoby mohly být něčím jiným než svědky. Podle jeho názoru nemohou to být toliko synodální svědci, protože se uvádějí podmínky jejich přípustnosti, počet a případné následky křivého svědectví (308, 193, 309). Zde se ukazuje, že Ganev nepozoroval vůbec jádru věci. Nejde tu ovšem o *testes synodales*, ale vůbec tu nejde také ani o svědky, nýbrž o přísedníky, instituci typickou právě pro raně feudální proces.³⁰ Pro tyto *posluchy* pokládá Ganev také *prisegu* ve shodě s některými staršími bulharskými badateli za trest prokletí (300, 306). Jde tu však o uložení jim přísahy v případě pochybností soudce;³¹ církevní slovanština nezná jiný význam slova *prisega*. Dále *suditi* není také nom. pl., nýbrž nom., resp. dat. sing. a proto *glagoljuti* nepatří soudci (rozdíl pl. a sg.), nýbrž *posluchům*, *zalagati* neznamena 'varovati', nýbrž 'ukládati'. Že by lživost přísedníků bylo třeba dokázat soudně (302), se v textu ZSL nepraví a je to nepravděpodobné.

V čl. 2 Ganev vidí zřejmě správně zásadní novou úpravu důkazního řízení, hrozbu prokletí pokládá za sankci neprávni a vztahuje ji i na kněze, jenž připustí jiný typ důkazu (201, 126, 189). Není mu známa souvislost s mojžíšskými předpisy.³² V čl. 17 (svévolné odnětí věcí) nelze souhlasit s pozn. Andrejeva in 463, že by tu šlo o snahu feudálů převzít soudnictví do svých rukou, chráněny jsou zájmy byzantského státu. Správné je volné nakládání předmětem sporu, jež zdůrazňuje Ganev (465). Čl. 18 se ve skutečnosti kryje s Eklogou. Zkratkami psaná pasáž *ni gi ni na ga* byla mylně vysvětlována pod vlivem *gospodyní* Strojovovy redakce jako zákaz svědectví paní proti pánu, avšak *gi* je dativem *commodi gospodi* a odpovídá plně Ekl. 14, 3 ὁπερ δεσπότην shodně s ní vyjadřující zákaz otrokova svědectví ve prospěch pána.³³ Ganev sice správně zamítá Florinského a Orošakovovy operace předložkou *po*, vzniklé zřejmě pod vlivem sl. Ekl., ale k jádru věci neproniká a v druhém *ni* vidí domnělou snahu zákonodárce o za-

³⁰ Procházková, *Posluchy* 243—6.

³¹ Tamtéž 242 p. 55.

³² Vašíčka, *K ot. původu* 16.

³³ Tamtéž 7 p. 22.

jištění aplikace výluky svědectví oběma směry mezi manžely (474—5). Vzhledem ke shodě ZSL a Ekl. odpadají Ganevovy výklady o vlivu dobrého relativně postavení otroků u Slovanů a křesťanských nauk (482). Dubenského verse širší redakce však svědectví pro pána, jež tu Ganev připouští (483), nemá. Že by župan neviděvší spáchání trestného činu a proto vyloučený ze svědectví byl uveden jen příkladem, kdežto vyloučeny jsou i jiné osoby (506), z textu ZSL neplyne. Je to možné, pokud by župan označoval vůbec jakéhokoli hodnostáře a předpis ZSL směřoval proti zvláštnímu postavení úředních osob při vedení důkazu.³⁴

Vladimír Procházka

³⁴ O tom Procházka, *Důkaz* 95.